

za obiske in izpust zapornikov. — 174. Zgod. arhiv CK ZKS, št. 658.667, poročilo VOS za Ljubljano št. 16. dne 4. 1. 1943. — 175. Slovenski poročevalec, IV/1, dne 1. 1. 1943. — 176. Prav tam. — 177. Slovenski poročevalec, IV/2, dne 15. 1.

1943. — 178. ACS, PS, AGR 1930—1955, a. 1943, b. 36 B, Graziolijevo pismo 31/2/ zaupno dne 10. 1. 1943. — 179. ACS, PS, AGR 1930—1955, a. 1943, b. 36 B, Graziolijevo pismo 34/2/ zaupno dne 11. 1. 1943.

ETNOLOŠKE RAZISKAVE LJUBLJANE

SLAVKO KREMENSEK

Način življenja mestnega prebivalstva je sestavina etnološkega zanimanja od začetkov etnološke vede pod konec 18. stoletja. Romantična smer v etnologiji je sicer kasneje omejila svoj interes na podeželje in na kmečko kulturo. Ne gre pa spregledati, da se sočasna etnološka prizadevanja, ki so hote ali le nezavedno navezovala na obdobje razsvetljenstva, mestom nikakor niso izogibala. Izredno zanimiva je v tem pogledu t. i. etnognozija Janeza Trdine, ki je poleg podeželjanov preučeval prav tako mestne plasti prebivalstva Dolenjske in nekaterih sosednjih območij.

O teoretičnih vprašanjih o vključevanju kulturnih pojavov mestnega prebivalstva med naloge etnologov so v evropskih nacionalnih etnologijah tekle razprave med obema svetovnima vojnama. Nekateri so etnološkemu preučevanju mestnega življa dajali celo zelo velik poudarek. Leta 1940 je bilo objavljeno prvo samostojno izdano delo na temo t. i. velemestne etnologije, L. Schmidtov etnološki prikaz Dunaja. Tudi del »oficijalne« slovenske etnologije se je med drugo vojno opredeljeval glede etnološkega preučevanja mest. Stališče, izraženo v uvodu v »Narodopisje Slovencev«,¹ je bilo odklonilno.

Povojna slovenska etnologija se v svojem bistvu dlje časa ni dosti odmaknila od teoretičnih izhodišč svojega meščanskega razdobja. Tudi zavoljo tega se mestne problematike v njeni specifičnosti ni lotevala. Brž ko se je pojavil dvom v ustreznost dotedanjega teoretičnega usmerjanja, je neogibno vzniknilo vprašanje umestnosti in nuje vključevanja mestnega prebivalstva med probleme etnologije. In obratno: zanimanje za mestni življenjski stil je nujno poseglo v samo bistvo etnološke znanstvene teorije.

Razprava v nakazanem smislu se je začela konec petdesetih let v seminarju oddelka za etnologijo filozofske fakultete v Ljubljani,

ko je bil v obliki diplomske naloge² govor o etnološki problematiki slovenskih mest. Na podlagi razgleda po tuji etnološki literaturi in delu dotedanjih zgodovinsopisnih, geografskih in podobnih obravnav slovenske mestne problematike je bilo med drugim ugotovljeno, da je mestna kultura neločljiv sestavni del ljudske kulture, če le-to pojmuje mo na teoretično posodobljen način. Kulturni ustroj, življenjski stil, realnost vsakdanjosti, način življenja in še nekateri izrazi so bili tedaj uporabljeni za označevanje vprašanj, ki tudi v mestih zanimajo etnologa.

Ob navezavi na omenjena teoretična spoznanja je bila v okviru iste ustanove začeta konkretna etnološka obravnava Zelene jame, ljubljanskega predmestnega naselja. Opravljena raziskava je bila leta 1964 predložena Filozofski fakulteti kot doktorska disertacija in je bila januarja 1965 tudi obranjena. Zavoljo tedanjega majhnega zanimanja slovenske založniške politike za tovrstne spise je moglo delo iziti v prirejeni obliki pod naslovom Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem šele leta 1970.³ Nekoliko prej so kot posamezne razprave izšla le nekatera poglavja.⁴

Medtem ko je razprava o Zeleni jami čakala na natis, sta bili opravljeni še dve raziskavi s področja etnološke problematike Ljubljane. Ob primeru vasi Moste je bila izvedena analiza razvoja socialne in poklicne strukture obmestne vasi in nekaterih pojavov s področja t. i. socialne kulture. Razprava je bila pod naslovom Vaščani v obmestju objavljena leta 1968.⁵ Tekst z naslovom Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejšee dobe, napisan leta 1966, je ostal dolgo časa v tipkopisu. Leta 1980 je bil končno objavljen v Knjižnici Glasnika SED.⁶

Zaradi sprotnege teoretičnega utemeljevanja neogibnosti o vključitvi mestne problematike v etnološke predmetne okvire ni bilo

med etnologi čutiti večjega odpora do tovrstnih raziskav. Študentje etnologije so v okviru proseminarskih vaj od sredine šestdesetih let naprej izbirali za svoje naloge tudi teme iz mestnega življenja, z območja Ljubljane na primer: Življenje otrok sredi mesta — Miklošičeva cesta in okolica (1965), Stanovanjska kultura Rožnodolincev (1966), Primer oblikovanja soseske v današnjem ljubljanskem obmestju (1966), Staro Krakovo in njegova današnja podoba (1967), Rojstvo, poroka in smrt v Ljubljani (1970) idr.⁷ Pač pa je bil iz vrst nekaterih predstavnikov tako imenovane ljubljanske historiografske šole izražen dvom, ali so prej omenjene razprave dovolj »v kontaktu« z etnologijo kot posebno znanstveno disciplino, kakor tudi, ali so takšna dela zadostna garancija »za zdrav razvoj slovenske etnologije glede na njene prvenstvene naloge v bodočnosti.«⁸ Posamezni slovenski zgodovinarji torej etnološkemu preučevanju mest niso bili naklonjeni in se z njim, kot vse kaže, še niso docela sprizajzili.⁹

Dandanes potrebe po etnološkem preučevanju mest ni treba več teoretično utemeljevati. To delo je na Slovenskem za sedaj končano. Ogromno naporov pa bo treba, da nam bo tudi način življenja ali življenjski stil prebivalstva slovenskih mest skozi posamezna razdobja pobježe znan. Kar se Ljubljane tiče, je bilo v zadnjem desetletju za omenjenimi raziskavami opravljeno naslednje.

V seminarju Pedagoško-znanstvene enote za etnologijo filozofske fakultete je bilo v zadnjih desetih letih prebranih več kot 30 nalog iz etnološke problematike Ljubljane. Nekaj teh del je bilo v dopolnjeni obliki v zadnjem času objavljenih. Med njimi kaže najprej omeniti razpravo Damjana Ovsca Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne, ki je izšla kot posebna knjiga.¹⁰ V publikaciji »Etnologija danes« — prispevki k raziskovanju načina življenja pa se nanašajo na Ljubljano in Ljubljančane naslednje naloge: Noša kot pojav v načinu življenja študentov v Ljubljani (I. Slavec), Brucovanje ljubljanskih študentov v študijskih letih 1976/77 in 1977/78 (J. Fajfar - M. Močnik), Vzgoja otrok v trnovskem naselju Murglje (D. Petru), Otroške igre na Prulah (I. Anžič), Sosedski odnosi na Grafenauerjevi 1—19 v Ljubljani (K. Valič), Način življenja Ljubljančanov v počitniškem naselju Mizendol (M. Lapuh - Cerar) in Poskus prikaza življenja skupine medicinskih sester, priseljenih iz Srbije (M. Milčinski).¹¹ Navedena tematika je glede predmeta obravnave v veliki meri po-

vedna tudi za študentovske naloge, ki niso bile objavljene.

Več sodelavcev in študentov PZE za etnologijo filozofske fakultete se je leta 1974 udeležilo jugoslovanskega simpozija o etnološkem preučevanju mestnih in primestnih naselij v Kruševcu. Večinoma so govorili o etnološki podobi prebivalcev ljubljanske Galjevice.

Naselje je bilo v prispevkih obravnavano kot člen razkrivanja etnološke podobe Ljubljane, osvetljeno je bilo z vidika današnje podobe v stavbarstvu, v stanovanjski opremi, govor je bil o družinskem življenju na Galjevici, o komunikacijskih sredstvih in komuniciranju, o namenskih skupnostih ter o vrednotah in normah. Referati so bili objavljeni v Etnološkem pregledu, glasilu Etnološkega društva Jugoslavije.¹² Bivše barakarsko naselje Galjevica je bilo tudi predmet magistrske naloge sodelavke PZE za etnologijo Mojce Ravnik, ki je v okviru dolgoročnega projekta slovenskih etnologov z naslovom Način življenja Slovencev v 20. stoletju pripravila ob gmotni podpori Raziskovalne skupnosti Slovenije še obsežno etnološko monografijo o omenjenem naselju, ki je v pripravi za natis.

Ljubljanske problematike se mimo navedenih del lotevata doslej vsaj še dve etnološki razpravi — Gostilne v Šiški (od okrog 1900 do začetka druge vojne) in Izvir in okolje delavk ljubljanske tobačne tovarne do prve svetovne vojne, obe objavljeni v Slovenskem etnografu.¹³

Če se za naštetjem doslej opravljenega etnološkega dela pri preučevanju načina življenja in kulture ljubljanskega prebivalstva povprašamo v sumarični obliki še po vsebini tega prizadevanja, kolikor le-ta ni bila doslej dovolj razvidna, bi kazalo dodati naslednje:

Načrt za etnološko raziskavo Ljubljane novejšee dobe, tj. od konca 18. stoletja naprej, je bil v obliki Uvoda napravljen potem, ko je bila teoretično utemeljena vključitev načina življenja mestnega prebivalstva v etnološke predmetne okvire, ko je bila opravljena konkretna raziskava enega ljubljanskih predmestnih naselij in je bilo pregledano dotlej objavljeno strokovno slovstvo o Ljubljani. Na tej podlagi je bilo ugotovljeno, da so za etnološko podobo Ljubljane zanimive vse tiste družbene skupine, ki so imele po posameznih razdobjih kakršnokoli vlogo pri oblikovanju ljubljanskega življenjskega stila; v bistvu naj bi šlo torej pri etnoloških raziskavah za vse razrede in sloje. Kljub upoštevanju vseh družbenih skupin pa se naloga ne

pokriva docela s kako »kulturno zgodovino« ljubljanskega mesta, kajti današnja slovensko etnologijo ne zanimajo kulturne dobrine same na sebi, temveč razmerje do njih.

Izkušnje, ki so jih dale prve etnološke raziskave Ljubljane in nadaljnja razmišljanja o najustreznějšíh oblikah etnoloških raziskav,¹⁴ tudi smernice etnološkega raziskovalnega dela, ki so bile sprejete na tej podlagi,¹⁵ navajajo na favoriziranje kompleksnih etnoloških študij posameznih krajev oziroma na mestnih območjih posameznih mestnih četrti. Med raziskovalne okvire je treba poleg tega šteti še zlasti posamezne socialno-profesionalne skupine. Gledano iz tega zornega kota, je mogoče ugotoviti, da sta med ljubljanskimi mestnimi oziroma predmestnimi četrtmi doslej kompleksno preučeni Zelena jama in Galjevica. To od časa njunega nastanka konec prejšnjega in v dvajsetih letih našega stoletja do vključno povojnega razdobja. Nastavek za kompleksno preučitev od konca 18. stoletja naprej pomeni študija o Mostah. Se pravi, da so bile predmet etnoloških kompleksnih raziskav doslej nekatere ljubljanske delavske četrti, v primeru Most tudi kmečko-delavsko predmestno območje. Glede na rajonizacijo Ljubljane, izvedeno v okviru omenjenega Uvoda iz leta 1966, se bo treba v nadaljnjih študijah lotiti nekaterih najbolj značilnih delov t. i. notranjega mesta in posameznih starih ljubljanskih predmestij. Za preučitev bo kazalo izbrati nadalje primere nekaterih starejših urbaniziranih vasi, kakršne so na primer Moste, Vič in Šiška, pri čemer je z rezultati dosedanjih raziskav območja Most že mogoče računati. Preučiti bo treba nekatere naselbinske komplekse meščanskega obdobja, kakršni so na primer Bežigrad, Rožna dolina, Kodeljevo in zasilne delavske kolonije, območja torej, ki smo jim doslej posvetili največ pozornosti, pač z izjemo vilnih četrti. Posebno vprašanje so nato spet deli Ljubljane, ki so zrasli po drugi vojni.

Kljub sorazmerno velikim naporom, ki smo jih etnologi vložili doslej v preučevanje Ljubljane, bo treba potemtakem največji del za razvoj Ljubljane in njenega življenjskega stila značilnih četrti še preučiti. Ob Zeleni jami in Galjevici računamo v okviru že omenjenega projekta Način življenja Slovencev 20. stoletja še s kakimi osmimi bolj ali manj kompleksnimi študijami posameznih ljubljanskih rajonov. Ko bo to delo opravljeno, bomo dobili dovolj nadrobno vpogled v način življenja Ljubljančanov na ravni njihove vsakdanjosti za razdobje od zadnje četrtine preteklega stoletja naprej. Pri tem bo šlo

za razkrivanje podobe o načinu življenja in vzvodov njegove pojavnosti v obsegu in na način, ki je v današnji slovenski etnologiji za tovrstno raziskovalno delo že običajen. Se pravi, da bodo spoznanja npr. o bivalni kulturi, prehrani, noši, družinsko-sorodstvenih in drugih skupnostih, o vzgoji, šegah, verovanju, o odnosu različnih socialnih plasti do umetnostnih oblik in raznovrstnih znanj sredstvo za dosego sintetične podobe o načinu življenja Ljubljančanov različnih razdobj in zakonitostih njegovega spreminjanja.

Mimo topografskega izhodišča se je mogoče omenjeni sintezi približati še na drugačen način. Tako je obravnava različnih profesionalno-socialnih skupin v njihovem načinu življenja lahko zelo primerna oblika za raziskavo etnološke podobe Ljubljane. Sicer pa se socialno-profesionalni in topografski okviri vsaj za starejša razdobja navadno v dobrisni meri prekrivajo. To je na primer pokazala tudi študija o izviru in okolju delavk ljubljanske tobačne tovarne.

Poleg kompleksnih obravnjav posameznih mestnih rajonov, predmestij, obmestnih naselij in prav takih preučitev posameznih profesionalno-socialnih skupin se je etnološkega raziskovalnega dela mogoče lotiti tudi v obliki monotematskih študij. Sploh je ta pristop v etnološkem raziskovalnem delu še vedno najbolj uveljavljen; v določenem pogledu tudi na primeru Ljubljane. Seveda so tudi monotematske obravnave običajno topografsko omejene in se nanašajo le na določene socialno-profesionalne skupine. Takšnega značaja je na primer obravnava družabnega življenja višjih družbenih slojev Ljubljane.

Slovenska etnološka veda računa danes z več kot petdesetimi problemskimi sklopi, ki sestavljajo področje načina življenja in tako imenovane ljudske kulture. Razumljivo je, da je njihova teža iz razdobja v razdobje različna, da je vrsta njih na urbanem območju skorajda povsem nepomembna in se v načinu življenja mestnega prebivalstva odpira veliko število vprašanj, ki jih etnološke raziskave, omejene na podeželje, sploh niso odpirale. Tako se etnološko pojmovani način življenja kaže predvsem kot izvirna sestava kulturnih pojavov in razmerij na ravni vsakdanjosti, ki je v bistvu v nenehnem spreminjanju in je kajpak neposredno odvisna od družbenega položaja njenih nosilcev. Ker je le-ta različen, imamo opravka z različnimi načini življenja tudi na sinhroni ravni. Zato je študij vsakdanjega življenja zamotana naloga, še zlasti za urbana območja, torej tudi za Ljubljano. Mimo poznavanja širšega zgodovinskega okvira je treba obvladati tudi si-

stematiko predmeta. V obliki vprašalnic za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja smo etnologi na Slovenskem za to zadnje poskrbeli.¹⁶ Trenutno je v delu druga stopnja omenjene topografije, ki bo dala enega nadaljnjih priročnikov tudi za etnološko preučevanje Ljubljane.

OPOMBE

1. Rajko Ložar, Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen, Narodopisje Slovencev, I, Ljubljana 1944, str. 12. — 2. Vekoslav Kremenšek, Etnološka problematika slovenskih mest. Nalogo hrani PZE za etnologijo FF (185 D). — 3. Slavko Kremenšek, Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem, SAZU — Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 16, Ljubljana 1970. — 4. Slavko Kremenšek, Kulturna podoba železničarskega naselja na robu Ljubljane pred prvo vojno, Etnološki pregled, 6-7, Beograd 1965, str. 81—88; isti, Industrializacija, urbanizacija in etnološki vidik, Slovenski etnograf, XVIII—XIX/1965—1966, Ljubljana 1966, str. 133 do 154. — 5. Slavko Kremenšek, Vaščani v obmestju, Slovenski etnograf, XX (1967), Ljubljana 1968, str. 46—75. Delo je leta 1979 izšlo tudi v prevodu: Suburban Villagers, A Slovenian Case Study, University of Massachusetts at Amherst 1979, 53 str. — 6. Slavko Kremenšek, Uvod v et-

nološko preučevanje Ljubljane, Ljubljana 1980. — 7. Omenjene naloge hrani PZE za etnologijo FF, št.: 79 P, 110 P, 155 P, 113 P, 92 P. — 8. Zapisnik 11. seje pedagoško-znanstvenega sveta filozofske fakultete v Ljubljani, ki je bila 3. 10. 1967. — 9. Prim. diskusijski prispevek Boga Grafenauerja ob Pogledih na etnologijo, Glasnik SED, 19/1979, št. 3, str. 54. — 10. Damjan Ovsec, Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne, Ljubljana 1979. — 11. »Etnologija danes« — prispevki k raziskovanju načina življenja, Problemi 197 (4, 1980), 1, XVIII. — 12. Etnološki pregled, 13, Beograd 1975, str. 67—114. Referate so prispevali: S. Kremenšek, T. Petek, D. Petru in B. Mravlje, M. Ravnik in Z. Žagar, J. Bogataj, V. Hazler in S. Gabršček, Z. Šmitek in I. Jugovec, D. Ovsec. — 13. Tanja Tomažič, Gostilne v Šiški (Od okrog 1900 do začetka druge svetovne vojne), Slovenski etnograf, XXV—XXVI (1972-73), str. 67—88; Slavko Kremenšek, Izvir in okoliš delavk ljubljanske tobačne tovarne do prve svetovne vojne, Slovenski etnograf, XXIX (1976), Lj. 1978, str. 91—100. — 14. Prim.: Slavko Kremenšek, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod, v: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Ljubljana 1976, str. 1—52. — 15. Glasnik SED, 17/1977, št. 4. — 16. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Uvod, Poročila, Vprašalnice I—XI, Ljubljana 1975—1978.

